

Σύγχρονοι προβληματισμοί περί την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Του κ. **Χρ. Π. ΤΣΑΧΑΓΕΑ**
Επ. Καθηγητού Ιατρικής Σχολής
Πανεπιστ. Αθηνών
Προέδρου Εθν. Ετ. Κοιν. Αλληγ.

Ο διακεκριμένος νομομαθής Hersch Lauterpacht, οι αντιλήψεις του οποίου υιοθετήθηκαν σε ευρεία έκταση κατά την διατύπωση της Διακηρύξεως των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, γράφει:

«Η ιδέα των βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, θεμελιωδώς ανωτέρων και αυτού τούτου του Κράτους, είναι το συνεχές νήμα του ιστορικού τύπου νομικής και πολιτικής σκέψεως. Στην αρχαιότητα, η ουσία των υπήρξε η άρνηση της απολυτότητας του Κράτους και της άνευ όρων απαιτήσεως προς υποταγήν· η διεκδίκηση της αξίας και της ελευθερίας του ατόμου έναντι του Κράτους...».

Στο θέμα της κοινωνικότητας του ανθρώπου μπορεί κανείς να λάβει υπ' όψη:

α) Την αριστοτελική ερμηνεία, βασισμένη στον συνδυασμό στοιχείων φυσιολογικών και πνευματικών: «Τούτο γάρ προς τάλλα ζώα τοις ανθρώποις ίδιον το μόνον αγαθού και κακού και δικαίου και αδίκου και των άλλων αίσθησιν έχειν, η δε τούτων κοινωνία ποιεῖ οικήαν και πόλιν», Πολιτικά 1, 2, 12.

β) Την καθαρά βιολογική άποψη, σύμφωνα προς την οποία η κοινωνικότητα καθορίζεται με αυστηρά προσδιορισμένες διαδικασίες στους κόλπους της ομάδας, δηλαδή της οικογενείας.

Κατά τον Kant, ο άνθρωπος είναι «σύμπτωμα του Είδους» και νοείται ως «άνθρωπος εν γένει» χωρίς να παύει να είναι «κοινωνικό όν».

Κατά συνέπεια, πρέπει να δεχθούμε ότι μη όντας «φυσικό», κατά την έννοια του ρασιοναλισμού, αλλά πνευματικό και ηθολογικό, το ανθρωπινό δικαίωμα προϋπάρχει των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του ατόμου.

1. Το κείμενο αποτελεί τμήμα εκτενούς Εισήγησης του κ. ΤΣΑΧΑΓΕΑ σε σχετική Ημερίδα, περί της οποίας γίνεται λόγος σε άλλες σελίδες του παρόντος τεύχους.

Εφ' όσον η ιδέα του δικαιώματος του ανθρώπου εντοπίζεται στη φύση του ως κοινωνικού όντος, το ατομικό δικαίωμα συνδέεται αναπόσπαστα με το γενικό συμφέρον. Η ανθρωπίνη αξία οφείλει λοιπόν να επιβεβαιώνεται τόσο στο επίπεδο των κλασικών ελευθεριών, όσο και στο τομέα των νεωτέρων κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων.

Πρέπει όμως να τονισθεί το γεγονός, ότι είναι εσφαλμένη η αντίληψη κατά την οποία όλοι οι άνθρωποι γεννώνται ελεύθεροι και ίσοι στη Φύση. Η ανάπτυξη της προσωπικότητας και τα πεπρωμένα της ζωής εξαρτώνται κατά μεγάλο μέρος από τις ιδιότητες του ιδίου του ατόμου, τις ικανότητές του, την θέληση και τον χαρακτήρα του. Εκείνο όμως το οποίο αποτελεί ιερό και απαραβάτο κανόνα είναι η κατά κάθε τρόπο προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως «προσωπικότητας», στο πλαίσιο της «αυταξίας». Η ανθρωποκεντρική αντίληψη περί των δικαιωμάτων έχει το πλεονέκτημα να κάμει παραγωγική την συμφιλίωση του δικαιώματος με την υποχρέωση και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και των μονάδων και του κοινωνικού συνόλου. Και αφού η ιδέα του ανθρώπου είναι στενά συνυφασμένη με την συλλογική πρόοδο, το ατομικό δικαίωμα μπορεί λογικά να θεωρηθεί ως έμπρακτη συμμετοχή του ανθρώπου στη συλλογική ανάπτυξη και ως εγγύηση για την ορθή λειτουργία της δημοκρατίας. Εξ άλλου, τα ανθρωπίνια δικαιώματα, θεωρούμενα από την σκοπιά της παγκοσμιότητας, μας οδηγούν σε μία πολύ προκλητική διαλεκτική σύγκρουση. Η έννοια της «ταυτότητας» αντιτάσσεται στην έννοια «των άλλων ανθρώπων». Το «εγώ» έρχεται αντιμέτωπο προς το «άλλος» και αποκτάμε συνείδηση του γεγονότος, ότι είμαστε συγχρόνως όμοιοι και διαφέροντες. Η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία τόσοι ευγενείς αγώνες επιδιώκουν να υπερασπισθούν, ανακύπτει μόνο στην περίπτωση της υπερβατότητας του εαυτού μας, με στόχο να ανακαλύψουμε την κοινή φύση των ανθρωπίνων όντων, πέραν όλων των φαινομενικών διαφορών, των περιστασιακών διαφωνιών, των ποικίλων ιδεολογικών, πολιτισμικών και άλλων διαφορών. Πρόκειται ακριβώς για κάτι που ο Γενικός Γραμματέας του Ο.Η.Ε. Butros Butros Ghali χαρακτήρισε στη Διάσκεψη της Βιέννης ως «ανάγωγο ανθρωπινό στοιχείο» (irreducible human element), δηλαδή τις λεπτεπίλεπτες (puintessential) αξίες μέσα από τις οποίες ομολογούμε, ότι αποτελούμε ενιαία ανθρωπίνη κοινότητα.

Και ο διατελέσας Γενικός Γραμματέας Kofi Annan συμπληρώνει: «Τα ανθρωπίνια δικαιώματα είναι αυτά που απαιτεί η λογική και διατάζει η συνείδηση. Αυτά είναι εμείς, και εμείς είμαστε αυτά. Είναι δικαιώματα που κάθε άτομο έχει ως άνθρωπος. Είμαστε όλοι άνθρωποι, όλοι είμαστε δικαιούχοι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η μία ιδιότητα δεν ισχύει χωρίς την άλλη»...

Η νομική φύση του κειμένου της Διακηρύξεως προκάλεσε πολλές συζητήσεις. Στην αρχή επρόκειτο ασφαλώς για μία απόφαση της Γενικής Συνελεύσεως του Ο.Η.Ε., στερουμένη υποχρεωτικού χαρακτήρος. Αλλά, οι συνεχείς αναφορές της στα συγγράμματα, η νομοθετική πρακτική και οι εθνικές και η διεθνής νομοθεσία τελικά μετέβαλαν τους κανόνες και τις αρχές που περιλαμβάνει η Διακήρυξη σε υποχρεώσεις *erga omnes*, δηλαδή επιβαλλόμενες σε όλους. Όπως παρατηρούν οι M. Bettati και O. Duhamel, «η Συνέλευση η οποία ψήφισε την Διακήρυξη ήταν ευρύτατα πολυπολιτισμική. Η λογική της δεν αντανακλά την λογική ενός νομοθέτου, ακόμη και διεθνούς.

αλλά την λογική των θυμάτων, όπου κι' αν βρίσκονται κι' όποια ιδιότητα κι' αν έχουν». Όσον αφορά την παγκοσμιότητα της Διακηρύξεως, ο χαρακτηρισμός υιοθετήθηκε μετά από πρόταση του γάλλου νομομαθούς René Cassin, για να αποφευχθεί ο χαρακτηρισμός της ως «διεθνούς». Πράγματι, η Διακήρυξη δεν αναφέρεται σε πολίτες, υπηκόους κρατών, αλλά σε άτομα ανήκοντα στην ίδια φυσική, βιολογική οικογένεια. Στο κείμενο, η έννοια «αξιοπρέπεια» αναφέρεται τέσσερες φορές, για να αποτραπεί κάθε ιδεολογία που θα υιοθετούσε την περιφρόνηση του ανθρώπου όπως συνέβη σε παλαιότερα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Η αξιοπρέπεια οδηγεί στην απόρριψη κάθε απάνθρωπης πράξεως, είτε πρόκειται για άσκηση της εξουσίας είτε για τις πρωτοποριακές ερευνητικές εργασίες των επιστημόνων και των τεχνολόγων.

Όταν η Διακήρυξη αναφέρεται στην ειρήνη δεν εννοεί μόνο την διεθνή, αλλά και την πολιτική, την εσωτερική ειρήνη, η οποία και αυτή απολαύει σεβασμού και εγγυάται τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Το τελευταίο αυτό βεβαίως εξασφαλίζεται μόνο με την ύπαρξη συστήματος δημοκρατικής κυβερνήσεως και δημοκρατικού συντάγματος.

Η έννοια της ελευθερίας στη Διακήρυξη νοείται ως απουσία υποταγής σε κάθε σωματική ή ψυχική καταπίεση, ως ικανότητα εκτελέσεως κάθε πράξεως που δεν είναι ούτε απαγορευμένη ούτε υποχρεωτική. Εννοείται ότι πρόκειται και για τις ατομικές ελευθερίες και για τις δημόσιες, π.χ. ελευθερία σκέψεως, πίστεως, γνώμης, εκφράσεως, συναθροίσεως, συνεταιρισμού κ.λ..

Μία βασική έννοια της Διακηρύξεως είναι και η κοινωνική πρόοδος, αναφερόμενη στην επιδίωξη της ευημερίας και ευεξίας και στην άνθηση της ανθρωπίνης προσωπικότητας.

Για την κοινωνική πρόοδο προϋπόθεση προβάλλει η καταπολέμηση της ανθρωπίνης δυστυχίας και σ' αυτό η Διακήρυξη καινοτομεί σε σχέση προς τα παλαιότερα ανάλογα κείμενα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Και τώρα, μετά την ανάλυση των βασικών εννοιών, γεννάται το εύλογο ερώτημα με ποιό τρόπο πρέπει να υπερασπίσει ο αδικούμενος άνθρωπος τα δικαιώματά του. Υπάρχει βεβαίως η ηθική καταδίκη της παραβιάσεως των δικαιωμάτων. «Το άδίκον ουκ' ευλογείται» και «άδικοι βασιλείαν θεού ου κληρονομήσουσι» τονίζει ο Απόστολος των Εθνών (Α' Κορ. στ', 9). Κι' ο William Brian συμπληρώνει: «Κι' ο πιο ταπεινός πολίτης όταν φορέσει την πανοπλία του Σωστού και του Δικαίου είναι δυνατότερος απ' όλους τους οικοδεσπότες του λάθους». Κάτι τέτοιο ασφαλώς ασπαζόταν και ο Σωκράτης όταν τόνιζε πως η δικαιοσύνη, όπως και κάθε άλλη αρετή, είναι σοφία. Με οδηγό τέτοια διδάγματα η υπεράσπιση των δικαιωμάτων πρέπει να αποφεύγει τις ακρότητες και τις υπερβολές. Βεβαίως η κοινωνική ψυχολογία έχει διαπιστώσει, ότι όταν τα άτομα στερούνται επί ολόκληρα έτη οποιασδήποτε δικαίας συμμετοχής στις παροχές της κοινωνίας, υλικές ή πνευματικές, τότε χάνουν την ικανότητα χρησιμοποίησης του νόμου όταν, σε τελευταία ανάλυση η προσφυγή προσφέρεται σ' αυτά. Το αποτέλεσμα αυτού του διαμορφωνομένου κλίματος η σύγχρονη μόδα ονομάζει «κουλτούρα της βίας», οξύμωρο σχήμα δεδομένου, ότι η κουλτούρα συνεπάγεται διαφώτιση με σκοπό την επίτευξη πληρότητας ζωής και όχι καταστροφής της. Εκδηλώσεις αυτής της βίας είναι οι καταλήψεις, οι βιαιοπραγίες, οι εμπρησμοί, οι καταστροφές της περιουσίας αθώων και αμετόχων στις κάθε είδους διενέξεις. Ένα πολύ ανησυχητικό φαι-

νόμενο τείνει να κυριαρχήσει στη σύγχρονη ζωή, και όλοι δεν έχουμε συνειδητοποιήσει ότι δικαιώματα που καταπατούν άλλα δικαιώματα κλονίζουν την κοινωνική ηθική και τον πολιτισμό. Ήδη, ο Οράτιος τονίζει: «Ο άνθρωπος που επιμένει στον δίκαιο σκοπό του δεν κλονίζεται από την σταθερή απόφαση και την τρελλή συμπεριφορά των συμπολιτών του που διαμαρτύρονται για την αδικία, ούτε από τις απειλές των τυράννων». Και η ιστορική πραγματικότητα μας διδάσκει, ότι η πολιτισμένη μαχητικότητα και ο εξοπλισμός με την ελπίδα, η οποία «ου καταισχύνει» (Ρωμ. Σ', 5) συχνά οδηγούν σε μέγιστα θετικά αποτελέσματα, εις τρόπον ώστε η βία εναντίον της βίας να επιστρατεύεται μόνο όταν καμμία άλλη λύση δεν είναι δυνατή.

Είναι ουσιώδες, εάν ο άνθρωπος δεν εξαναγκασθεί να καταφύγει, ως τελευταίο όπλο, στην ανταρσία εναντίον της τυραννίας και της καταπίεσεως, τα ανθρώπινα δικαιώματα να προστατεύονται με κανόνες δικαίου.

Οι οδοί διά των οποίων τα άτομα έχουν το δικαίωμα να προστατεύονται, και όχι να διώκονται με εσφαλμένες εφαρμογές των, πρέπει να συνειδητοποιηθούν. Σ' αυτό, η Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι και θα παραμείνει το ουσιώδες ντοκουμέντο, η λυδία λίθος, η ομολογία πίστεως της ανθρωπότητας, η οποία ασφαλώς συνοψίζει όλες τις άλλες πίστεις που κατευθύνουν την ανθρωπίνη συμπεριφορά, αν οι άνθρωποι επιθυμούμε να ζήσουμε ενωμένοι και τώρα και στο νέο αιώνα που σε λίγο ανατέλλει.

Υπάρχουν όμως άραγε ανησυχητικά σημεία στον ορίζοντά μας;

Όπως παρατηρεί σε σχετική έκθεσή του ο τ. Γενικός Γραμματέας του Ο.Η.Ε. Butros Butros Ghali, ενώ κατά τα 50 έτη που διέρρευσαν η συγκροτηθείσα διεθνής κοινότητα επέτρεψε την δημιουργία ενός επιμελώς ανεπτυγμένου, περιπλόκου και ουσιαστικού μηχανισμού για την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων, οι προκύψασες επικαλύψεις και ανακολουθίες κατέστησαν το ισχύον σύστημα για την προστασία των δικαιωμάτων λιγώτερο διαφανές. Πρέπει να προστεθούν και οι πολύπλοκοι και χρονοβόροι μηχανισμοί διαδικασιών που υιοθετούν τα διάφορα διεθνή όργανα τα επιφορτισμένα με την εκδίκαση των περιπτώσεων παραβιάσεως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για διάφορους λόγους λοιπόν, διαφαίνεται η ανάγκη ενδεχομένης ανθεωρήσεως του συνόλου συστήματος παρακολουθήσεως του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο.

Καθώς εισερχόμεθα σε νέα περίοδο της ιστορίας, διαπιστώνουμε, ότι η εποχή μετά τον ψυχρό πόλεμο δεν γέννησε τη νέα πολιτική τάξη την οποία πολλοί ωνειρεύτηκαν, ίσως κάπως πρόωρα. Ο αγώνας για τα ανθρώπινα δικαιώματα παραμένει ενεργός, περισσότερο απ' όσο μέχρι τώρα, σε υψίστη προτεραιότητα για την παγκόσμια κοινότητα.

Τώρα είναι η στιγμή για συντονισμένη δράση, που θα κρίνει την αποτελεσματική θέληση ατόμων και λαών. Η Οικουμενική Διακήρυξη διασφαλίζει και θεσμοθετεί τον παγκόσμιο πλουραλισμό, την ακμαία πολύπλευρη μορφολογική υπόσταση της ανθρωπίνης κοινωνίας, την πολιτισμική διαφορετικότητα. Αποτελεί το αρχέτυπο για μία εποχή που τώρα ανατέλλει, μία εποχή στην οποία η επικοινωνία, η αλληλοκατανόηση

και η γόνιμη συνεργασία μεταξύ κρατών και λαών θα καθορίσει την επιτυχία τους στους στόχους και στα πεπρωμένα τους...

Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων κατέστησε την κοινωνική δικαιοσύνη απαίτηση του ατόμου, χαράζοντας την γραμμή μεταξύ δικαιώματος και φιλανθρωπίας. Η «δικαιωματική προσέγγιση» στις κοινωνικές υπηρεσίες προστατεύει την αξιοπρέπεια των βοηθούμενων, ακόμη και των ατόμων με μέγιστες ανάγκες στην καθημερινή ζωή. Ουχ' ήττον όμως, η καταχώρηση οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στη Διακήρυξη προκάλεσε αμφισβητήσεις ευθύς εξ αρχής. Ακούσθηκαν φωνές στις Η.Π.Α. και σε άλλα κράτη ότι η «απαλλαγή από την ένδεια» (κατά την έκφραση του Φραγκλίνου Ρούζβελτ) δεν πρέπει να θεωρείται ως δικαίωμα. Κατά την δεκαετία του 1950, υπό την σκιά του ψυχρού πολέμου, απέτυχε η προσπάθεια να πάρει η Διακήρυξη χαρακτηριστικά νομικής συνθήκης, και μόλις το 1966 θεσπίστηκε η Διεθνής Συμφωνία για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και η αντίστοιχη για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά. Κατά τον Thomas Hammarberg, η δεύτερη ομάδα δικαιωμάτων χαρακτηρίσθηκαν ως «δικαιώματα δευτέρας γενεάς, και δευτερεύουσας σημασίας». Αντιπρόσωπος των Η.Π.Α. στα Ηνωμένα Έθνη ανέπτυξε ως «Δυτική» θέση την άποψη ότι τα δικαιώματα αυτά αποτελούν ευγενή φιλοδοξία και τίποτε περισσότερο.

Σήμερα καταβάλλεται έντονη προσπάθεια να ανασκευασθεί αυτή η εσφαλμένη αντίληψη, τόσο από πλευράς Ηνωμένων Εθνών όσο και στην Ευρώπη (π.χ. στη Σουηδία προ ολίγων μηνών). Ένα βασικό εμπόδιο όμως φαίνεται να είναι για πολλές Κυβερνήσεις το δυσβάστακτο οικονομικό κόστος που συνεπάγεται η άσκηση της απαιτούμενης κοινωνικής πολιτικής για την κάλυψη όλων των αναγκών που προκύπτουν από τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (καταπολέμηση της ανεργίας, δημοσία υγεία, κοινωνική ασφάλιση, παιδεία κ.λ.). Βασιζόμενοι σ' αυτή την πραγματικότητα, ορισμένοι εξαρτούν την ικανοποίηση αυτών των δικαιωμάτων από την οικονομική ανάπτυξη. Αλλ' ενώ η οικονομική ανάπτυξη διευκολύνει σημαντικά την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα ήταν απαράδεκτο να δεχθούμε ότι η απουσία αναπτύξεως μπορεί να αποτελέσει επιχείρημα για την περικοπή των, την στιγμή που έχουν γίνει αποδεκτά σε διεθνή βάση. Άλλο πρόβλημα είναι κατά πόσον υπάρχει δυνατότητα οι υποχρεώσεις που απορρέουν απ' αυτά τα δικαιώματα να ορισθούν και να μεταφρασθούν σε νόμους.

Εξ άλλου, εμπόδια φαίνεται να ανακύπτουν και στον ιδεολογικό τομέα. Ορισμένες κυβερνήσεις δικαιολογούν την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκ μέρους των, περιγράφοντας τέτοιες έννοιες ως εκφράσεις του Δυτικού Ευρωπαϊκού Πνεύματος, ξένου και ανεφαρμόστου στις δικές των χώρες. Αλλ' οι υπήκοοι αυτών των Κυβερνήσεων δεν συμμερίζονται αυτή την άποψη, διότι όπως τονίζει ο Lauterpacht, τα δικαιώματα είναι συμφυή στους άνδρες και στις γυναίκες οπουδήποτε, ανεξαρτήτως παραδόσεων ή πίστεων.

Σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων, η Διακήρυξη δεν ξεκαθαρίζει καταστάσεις που η Συνθήκη του Άμστερνταμ περιλαμβάνει στο κείμενο της (καταστάσεις αναπηρίας, ηλικία, σεξουαλικός προσανατολισμός, κ.λ.). Επίσης, η Διακήρυξη δεν κάμει μνεία του απαραδέκτου της αποικιοκρατίας. Όσον αφορά τις διεθνείς σχέσεις, ήδη από τις εργασίες της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής της Διασκέψεως της Βιέν-

νη τον Σεπτέμβριο του 1991, αναφάνηκαν ζητήματα ακανθώδη που προκάλεσαν αντεγκλήσεις, όπως το θέμα της εθνικής κυριαρχίας, της παγκοσμιότητας, ο ρόλος των μη κυβερνητικών οργανισμών και θέματα εφικτότητας, βιωσιμότητας και αμεροληψίας νέων ή ενισχυμένων οργάνων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η κρατούσα σήμερα στα Ηνωμένα Έθνη γραμμή είναι ότι ως εκ της φύσεως των, τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να εξαλείψουν την διάκριση μεταξύ εσωτερικής τάξεως και διεθνούς τάξεως. Πρέπει κατά κάποιο τρόπο να συμβάλουν στη θεμελίωση μίας νέας κοινωνικο-πολιτικής διαπερατότητας. Δεν πρέπει να θεωρούνται ούτε από την σκοπιά της απολύτου κυριαρχίας ούτε από την σκοπιά της πολιτικής παρεμβάσεως, αλλά να εκτιμώνται ως ειδικής αξίας μέσο συνεργασίας και αλληλοκατανοήσεως μεταξύ των κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών.

Αλλά, εκτός από τις αμφισβητήσεις αυτές, σοβαροί προβληματισμοί γεννώνται και στην κοινωνική και ηθική οπτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενδεικτικά αναφέρουμε πολύ γνωστά παραδείγματα, απ' αυτά που απασχολούν έντονα τα τελευταία έτη τους ερευνητές σε διάφορα επιστημονικά πεδία αλλά εντονώτατα και την κοινή γνώμη:

Είναι αναφαίρετο το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως του ανθρωπίνου σώματος, προ ή μετά τον θάνατο του ατόμου;

Είναι επιτρεπτή η άρνηση τελέσεως της θρησκευτικής λειτουργίας της ταφής, με την αιτιολογία ότι το άτομο που πέθανε είχε συνάψει πολιτικό γάμο; Ερώτημα που επιτείνεται αν δεχθούμε ότι στο πρόσωπο του νεκρού έχουν δικαίωμα και οι συγγενείς.

Είναι νομικά και ηθικά δεκτό το δικαίωμα της επιθυμητής αμβλώσεως;

Ποιά είναι η θέση της ευθανασίας στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

Πρέπει να καταργηθεί οριστικά η θανατική ποινή, για οποιαδήποτε αιτία;

Η νόσος και ο θάνατος μήπως είναι μικρότερα κακά από την βλάβη του προσώπου;

Στα προβλήματα προστασίας του περιβάλλοντος, δεν θα πρέπει το άτομο να θεωρηθεί όχι μόνο σε σχέση προς τους άλλους, αλλά και σε σχέση προς το περιβάλλον;

Πρέπει να καθιερωθούν καταναγκαστικά μέσα για την προστασία του προσώπου;

Το δίκαιο του προσώπου απαιτεί όχι να αυτοκαθοριζώμαστε, αλλά να ετεροκαθοριζώμαστε. Και δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι το δίκαιο αυτό μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην οικοδόμηση μιας πιο σωστής ζωής.

Βεβαίως, θα αντείπει κανείς, όταν συντασσόταν η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων, το 1948, τα θέματα αυτά δεν απασχολούσαν την κοινή γνώμη ή την επιστήμη. Αλλά και σήμερα ακόμη, οι εθνικές νομοθεσίες κάθε άλλο παρά σύμφωνες είναι στην αντιμετώπιση των θεμάτων αυτών. Σ' αυτό στηρίζονται όσοι ζητούν την αναθεώρηση της Διακήρυξεως των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπως αναφέρθηκε ήδη...

Η επιστημονική και η ακαδημαϊκή κοινότητα διακατέχονται από την πεποίθηση, ότι η αλήθεια πρέπει να αναζητείται εν παντί. Κανείς δεν δικαιούται να την μονοπωλεί. Κατά συνέπεια, είναι φυσικό το γεγονός ότι από τον Liuns Pauling μέχρι τον Andrei Sakharov, από τον Albert Einstein μέχρι τον Fang Lizhi, και από τον Bertrand Russell μέχρι τον Vaclav Havel, οι μεγαλύτεροι πρωτοπόροι της υπερασπίσεως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων περιέλαβαν στους κόλπους των επιστήμονες και ακαδημαϊκούς δα-

σκάλους. Για πολλούς απ' αυτούς όμως η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων απετέλεσε μάλλον αντικείμενο ειρωνίας παρά σύμβολο σταθερής ελπίδας.

Πολλοί αγωνιστές της ακαδημαϊκής κοινότητας αντιστάθηκαν σε ποικίλες μορφές τυραννίας. Όπως ορθώς παρατηρεί ο νομπελίστας John Polanyi, «η ακαδημαϊκή ιδιότητα απαιτεί, εκτός της ελευθερίας, όπως η αλήθεια υπερέχει όλων των αιρετικών συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένου του ατομικού συμφέροντος. Η ηθική αξία που προκύπτει απ' αυτό το γεγονός αποτελεί πολύτιμο ενεργητικό στοιχείο. Τούτο πρέπει να χρησιμοποιηθεί προς υποστήριξη της κινήσεως από την οποία εξαρτώνται όλες οι ελπίδες μας για το μέλλον. Της κινήσεως για ειρήνη βασιζόμενη στον σεβασμό για το άτομο, του οποίου μανιφέστο είναι η Διακήρυξη».

Ένα άλλο συναφές θέμα είναι το δικαίωμα για τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη, που πρέπει να γίνει δεκτό με σεβασμό των αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών αναγκών των σημερινών και των μελλοντικών γενεών. Στο θέμα αυτό, η Διακήρυξη της Βιέννης εφιστά την προσοχή όλων των Κρατών στην ανάγκη λήψεως σειράς σοβαρών μέτρων για την προστασία της δημοσίας υγείας έναντι των κινδύνων που απορρέουν από την ανεξέλεγκτη τελική διάθεση των τοξικών αποβλήτων και γενικά των επικινδύνων χημικών ουσιών.

Εξ άλλου, η Διακήρυξη αποδίδει ειδική σημασία στο θέμα του αυτοελέγχου της επιστημονικής προόδου δεδομένου, ότι τα επιτεύγματα της βιοϊατρικής έρευνας και των επιστημών της επικοινωνίας μπορούν να έχουν δυσμενείς συνέπειες για την ακεραιότητα, την αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Μία πρόκληση που τα δικαιώματα αυτά καλούνται να αντιμετωπίσουν, στην είσοδο του 21ου αιώνας, είναι η πρόκληση της μηχανικής αυτού τούτου του ανθρώπου. Οι πρόοδοι της επιστήμης και της τεχνολογίας μπορούν σε κάθε στιγμή να μετατραπούν σε μέσα οικολογικής ή γενετικής καταστροφής, σε περίπτωση απερίσκεπτης χρήσεώς των. Μπορούμε να σκεφθούμε την έκταση αυτών των επιπτώσεων, στον τομέα του περιβάλλοντος, της γενετικής κληρονομιάς ή της αναπτύξεως των επικοινωνιών με ηλεκτρονικά μέσα. Πως να καθορισθεί, παραδείγματος χάριν, το δικαίωμα εκφράσεως και ελευθέρας επικοινωνίας στην σημερινή εποχή του INTERNET, σε σχέση προς άλλα δικαιώματα όπως της πνευματικής ιδιοκτησίας, της ιδιωτικής ζωής ή της παιδικής και εφηβικής προστασίας; Παραστατικά παρατηρεί ο Robert Badinter, «το χειρότερο για μας θα ήταν, μπροστά σ' αυτά τα νέα δεδομένα, να γίνωμε όπως οι νεοκλασικοί καλλιτέχνες που αρκούνται να αναπαραγαγάουν τα έργα των προκατόχων των. Τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι μία συνεχής δημιουργία..».

Είναι ακόμη νωπή η ανάμνηση περιπτώσεων, κατά την διάρκεια του αιώνας μας, όπου με απουσία σεβασμού προς τα ανθρώπινα δικαιώματα η επιστήμη και η τεχνολογία, το δημουργημά της, μετατράπηκαν σε βάνανυσα όργανα καταπίεσεως. Και ακριβώς η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων γεννήθηκε για να παρεμποδισθούν στο μέλλον παρόμοιες καταστάσεις. «Πρέπει να προσέξωμε, δήλωσε ο Winston Churchill, να μην ξαναγυρίσει η λιθίνη εποχή πάνω στις αστραφτερές πτέρυγες της επιστήμης».

Πρέπει να τονισθεί όμως ότι τέτοιες δηλώσεις μάλλον υποτιμούν ένα ζωτικό στοιχείο ελπίδας που κλείνει η σύγχρονη επιστήμη μέσα της. Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αποτελεί ετερογενές στοιχείο το οποίο πρέπει να προσάψωμε στην ε-

πιστήμη. Αντιθέτως, είναι αναπόσπαστος από την επιστήμη, καθώς και από το ακαδημαϊκό πνεύμα γενικά.

Οι πολιτικές κινήσεις που αγνόησαν αυτή την πραγματικότητα και υποδύθηκαν τον μανδύα της επιστήμης για να νομιμοποιήσουν την βαρβαρότητά τους, δεν κατάφεραν παρά να φονεύσουν την επιστήμη. Η επιστήμη δεν ζει χωρίς τον αέρα της ελευθερίας. Και τούτο διότι, όπως τονίζει ο John Polanyi, «η επιστημονική σημερινή ορθοδοξία πηγάζει από την ετεροδοξία του χθές. Η επιστήμη υπάρχει, επί πλέον, μόνο ως ένα ταξίδι προς την αλήθεια. Όποιος ασφυκτιά διαφωνώντας, τελειώνει αυτό το ταξίδι»...

Αρνητής και εχθρός των αξιών κινδυνεύει να καταντήθει ο πολιτισμός μας. Όμως, όπως συμβαίνει κατά κανόνα με τους διάφορους ασώτους, ο άσωτος πολιτισμός του 20ου αιώνα καλείται να καταβάλει το τίμημα της αποστασίας του, στην οποία έχει δώσει το όνομα αδέσμευτη, ελευθέρια, ανεξέλεγκτη ζωή, γεμάτη απαράγραπτα δικαιώματα. Παλεύει να κρατηθεί ενεργός ο πολιτισμός τον οποίο δημιούργησαν ολόκληροι αιώνες και συγχρόνως υπόφέρει από πνευματική δίψα. Ζει με έντονο και βασανιστικό το αίσθημα της ανασφαλείας, με ακαθορίστους φόβους, με μόνιμο άγχος που εκδηλώνεται σε άτομα και κοινωνικές ομάδες. Η εσωτερική δομή του έχει αλλοιωθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες και η λειτουργία του αποδιοργανωθεί σε ανησυχητικό βαθμό κατά κοινή ομολογία.

Διερχόμεθα μία από τις μεγαλύτερες κρίσεις, χωρίς να είμαστε βέβαιοι που αυτή θα μας οδηγήσει. Οι περισσότερες πατροπαράδοτες αξίες έχουν κλονισθεί και πολλοί θεσμοί έχουν παραβιασθεί. Πλείστα δικαιώματα καταπατώνται, μάλιστα δε παρατηρείται και παρεμπόδιση φυσικών δικαιωμάτων σε ακραίες περιπτώσεις. Η παγκόσμια κοινωνία παρουσιάζει εικόνα παραμορφώσεως σε σχέση με την παλαιότερη ευγενή υπόστασή της. Τα ήθη αλλάζουν συνεχώς και μία κρίση εκδηλώνεται και επεκτείνεται με σταθερό ρυθμό σ' όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμού, την φιλοσοφία, την επιστήμη, τις καλές τέχνες ακόμη και στον τομέα του νόμου, της ηθικής και της θρησκείας. Πρόκειται για πραγματική αλλοτροίωση που έχει διεισδύσει σ' όλες τις μορφές των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών οργανισμών και σ' ολόκληρο σχεδόν τον τρόπο ζωής και σκέψης του συγχρόνου ανθρώπου.

Μπροστά σ' αυτό το κλίμα, όπως διαμορφώνεται με επεκτεινόμενο ρυθμό, έρχονται στην επιφάνεια οι αντιδράσεις των ανθρώπων του πνεύματος, με σύμπτωση απόψεων των παλαιών και των νεωτέρων. Ο Κομφούκιος παραδείγματος χάριν, τονίζει: «Όταν η Πολιτεία ακολουθεί καλό δρόμο, πράξε τολμηρά και μίλα τολμηρά. Όταν η Πολιτεία έχει χάσει τον δρόμο της, πράξε τολμηρά και μίλα ήπια». Ο μεγάλος πέρσης ποιητής Saadi, αποτίοντας φόρο τιμής στην αξία της ισότητας και αδελφοσύνης μεταξύ των ανθρώπων, γράφει: «Τα παιδιά του Αδάμ είναι μέλη ο ένας του άλλου. Όταν ο κόσμος προκαλεί πόνο σε ένα μέλος, τα άλλα δεν μπορούν να ησυχάσουν. Εσύ που είσαι αδιάφορος στα βάσανα των άλλων δεν δικαιούσαι να λέγεσαι άνθρωπος». Ο Thomas Jefferson παρατηρεί: «Όλοι οι άνθρωποι είναι γεννημένοι ίσοι, είναι προικισμένοι από τον Δημιουργό τους με ορισμένα αναφαίρετα δικαιώματα, μεταξύ των οποίων είναι η ζωή, η ελευθερία και η αναζήτηση της ευτυχίας».

Ο ιστορικός λόρδος Acton, σχολιάζοντας τις δύο σελίδες της Γαλλικής Διακηρύξεως των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1789, εκφράζει την γνώμη ότι έχουν βάρος μεγαλύτερο απ' ότι όλες οι στρατιές του Μεγάλου Ναπολέοντος. Σήμερα, ο σεβασμός και η ικανοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αξιολογούμενα σε παγκόσμιο επίπεδο, βρίσκονται στην παιδική, αν όχι στη νηπιακή ηλικία. Όπως κάθε νεαρός οργανισμός, η Διακήρυξη παρουσιάζει κάποια ευθραυστότητα. Μας βαρύνει το κληροδότημα να διδάξουμε ο ένας στον άλλον την ιστορία της, και την προϊστορία της, και να κινητοποιήσουμε τις ικανότητές μας για να την στηρίξουμε. Στην κρίσιμη ηλικία που διανύει πρέπει να την περιβάλλουμε με κατανόηση, με σύνεση, με εμπιστοσύνη, αλλά προ πάντων με αφοσίωση και αγάπη.

Πολύ βασικό είναι επίσης να θεωρήσουμε τα δικαιώματα τα οποία προσπαθεί να κατοχυρώσει η Διακήρυξη ως αδιαίρετα, αλληλοεξαρτώμενα και αλληλοσυσχετιζόμενα. Ο παραβιάζων ένα δικαίωμα τα παραβιάζει όλα, και είναι επιβαλλόμενος ο παραλληλισμός προς τις Δέκα Εντολές, στις οποίες η παράβαση της μίας κρίνεται ως παράβαση και των υπολοίπων.

Αυτή η πνευματική θεώρηση της Διακηρύξεως μας εισάγει και σε καινούργιες οπτικές των δικαιωμάτων. Μία απ' αυτές είναι η ταύτιση του ατόμου προς το πρόσωπο, όπως αυτή έχει πια θεμελιωθεί στη Δυτική φιλοσοφία, αφού πρώτα το πρόσωπο έγινε κεντρική έννοια της Θεολογίας, με την επίδραση των ιδεών του ιερού Αυγουστίνου, ο οποίος θεωρεί τον σεβασμό προς το πρόσωπο ως σεβασμό προς τον Θεόν. Το πρόσωπο έχει και υποστατική πλευρά, δηλαδή είναι μοναδική, ανεπανάληπτη και αναντικατάστατη οντότητα.

Μία άλλη οπτική είναι το ερώτημα μήπως η Διακήρυξη αποτελούσε βάθρο ενός πιο στερεού πολιτισμού αν προβλημάτιζε τον σύγχρονο άνθρωπο, παράλληλα προς την διεκδίκηση των δικαιωμάτων του να συναισθανθεί την αναγκαιότητα εκπληρώσεως των υποχρεώσεών του. Ο Spranger γράφει χαρακτηριστικά: «Όπου παύει ο περιορισμός και η ασκητική διάθεση παύει και ο πολιτισμός, ο οποίος πεθαίνει όταν πεθαίνει η ιδέα του καθήκοντος... Η προαγωγή του πολιτισμού εξαρτάται από τον βαθμό της πίστεως στις ιδανικές αξίες του, δηλαδή από την ισχύ της θρησκευτικότητας, η οποία είναι η βίωση εσχάτων αξιών και η πίστη σ' αυτές».

Ένα θέμα άξιο προσοχής και μελέτης είναι ο προβληματισμός μήπως η κατανάλωση μεγάλου μέρους της ανθρωπίνης δραστηριότητας στην αναζήτηση και ικανοποίηση δικαιωμάτων, αποβεί κάπως σε βάρος της συνειδητοποιήσεως και εκπληρώσεως των καθηκόντων. Και στο σημείο αυτό συναντώνται η αρχαία ελληνική και η κοινή Διδαχή. Ο Σωκράτης έλεγε πως όσοι ζητούν τα λιγώτερα είναι πιο κοντά στον Θεό. Αργότερα έρχεται η αποστολική διαβεβαίωση: «Ελεύθερος είναι ο αυτάρκης» (Β' Κορθ. Θ', 8), και το ασύγκριτο «Μακάριον εστί το δίδοναι μάλλον ή λαμβάνειν».

Κλείνοντας την πνευματική διάσταση της Διακηρύξεως των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αξίζει να τονισθεί ιδιαίτερα, ότι αυτή ανύψωσε το φρόνημα και την συνείδηση των απλών πολιτών, υποδεικνύοντάς τους ένα ζωντανό λεξιλόγιο αιτιάσεων και εμπνεύσεων, οδηγώντας τους σε νομικά, ηθικά και φιλοσοφικά βιώματα και διευκολύνοντας την μνησή των στην παγκοσμιότητα και στον ανθρωπισμό...